

قفسه کتابخانه

کتاب سبک شناسی شعر

معرفی کتاب هایی که بیش تر به امانت برده شده اند

شهرلاسنایی*

کتاب سبک شناسی شعر، تألیف دکتر سیروس شمیسا از جمله کتب مرجع و دانشگاهی در رشته ی زبان و ادبیات فارسی، و در زمینه ی شعر است که تا کنون بیش از ده بار توسط انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد تجدید چاپ و از سال ۱۳۹۴ ویراست دوم آن توسط انتشارات میترا منتشر شده است. این کتاب که در ۳۰۴ صفحه ۱ و نه فصل به چاپ رسیده است، یکی از چند کتابی است که بالاترین آمار امانت کتاب در کتابخانه ی میرداماد را به خود اختصاص داده است.

در این کتاب، قبل از ورود به بحث سبک های نظم و نثر ادبیات فارسی، به ارایه ی تعریفی از سبک و سبک شناسی در ادبیات پرداخته و آورده است: سبک عبارت است از روش و شیوه ای خاص که گوینده یا نویسنده، ادراک و احساس خود را با آن بیان می کند. پس از تعریف سبک و سبک شناسی وارد مبحث اصلی؛ یعنی سبک شناسی نظم شده و انواع سبک های شعری را توضیح داده است. در این جا به مختصری از مطالب فصول نه گانه ی کتاب اشاره خواهد شد.

در فصل اول، به مفهوم واژه ی سبک پرداخته شده است. این واژه در سه مفهوم به کار می رود: سبک شخصی، سبک دوره، و سبک ادبی. سبک شخصی؛ سبک خاص شاعر و نویسنده است و آثار او را در طول قرون از هر اثر دیگر، به نحو نمایانی، متمایز نگاه می دارد. کسانی مثل فردوسی، نظامی، خاقانی و حافظ سبک شخصی دارند.

* کارشناس
کتابداری و
اطلاع رسانی

۱ - ویراست دوم این کتاب ۴۲۴
صفحه است.

سبک دوره؛ سبک گروه بزرگی از شاعران یا نویسندگان در یک دوره ی تاریخی ست که با توجه به ویژگی های زبان و ادبیات آن دوره، دارای مختصات مشخص و خاصی باشد و به عبارتی در دوره های تاریخی ادبیات، جامع آثار ادبی (نظم یا نثر) در کلیات دارای قرابت ها و شباهت هایی به یکدیگر هستند که به آن سبک دوره ای می گویند. سبک دوره ای زمانی قابل تشخیص است که تاریخ مصرف آن تمام شده و سبک جدیدی پدیدار شود. از میان سبک های دوره ای نظم می توان به سبک های خراسانی، عراقی، هندی و... اشاره کرد. سبک ادبی؛ شامل وجوه متمایز آثار ادبی از آثار غیرادبی ست. آثار ادبی در سرتاسر جهان مختصات خاص خود را دارند.

برای بررسی سبک دوره، نیازمندیم که ادوار شعر فارسی را مورد بررسی قرار دهیم.

سبک خراسانی: نیمه دوم قرن سوم، قرن چهارم و قرن پنجم

سبک حدواسط یا دوره ی سلجوقی: قرن ششم

سبک عراقی: قرن هفتم، هشتم و نهم

سبک حدواسط یا مکتب وقوع و واسوخت: قرن دهم

سبک هندی: قرن یازده و نیمه ی اول قرن دوازدهم

دوره ی بازگشت: اواسط قرن دوازدهم تا پایان قرن سیزدهم

سبک حدواسط یا دوران مشروطیت: نیمه ی اول قرن چهاردهم

سبک نو: از نیمه ی دوم قرن چهاردهم به بعد

توضیح این نکته ضروری ست که این سبک ها مرز کاملاً مشخصی ندارند و معمولاً شاعران پایان یک دوره، آغازگر دوره ی بعدند و یا با آغازگران دوره ی بعد معاصرند.

فصل دوم کتاب به سبک خراسانی اختصاص پیدا کرده است:

سبک شعر فارسیداری را از آغاز نیمه ی دوم قرن سوم تا پایان قرن پنجم، سبک خراسانی می نامند. به سبک خراسانی سبک ترکستانی هم می گویند. از نظر فکری، شعر این دوره شاد و برون گرا و عقلانی و واقع گرا است که در آن از عرفان و مسایل روحی خبری نیست و کلاً مشتمل بر روح حماسی ست. سبک خراسانی، سبک آثار نخستین و کهن زبان فارسی ست که عمدتاً در شرق ایران شکل گرفته است. سبک خراسانی به لحاظ تاریخی، سلسله های طاهری و صفاری و غزنوی را دربر می گیرد.

مختصات سبکی شعر خراسانی را به زبانی، فکری و ادبی تقسیم کرده اند.

فصل سوم این کتاب به «علل تغییر سبک خراسانی» اختصاص پیدا کرده است که از عوامل مهم این علل می توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱- اختلاط مردم خراسان و عراق ۲- درسی شدن فارسی دری ۳- رواج تصوف و فعالیت صوفیان ۴- تأسیس مدارس دینی و رواج معارف اسلامی ۵- از بین رفتن نهضت شعوبیه ۶- عدم توجه سلجوقیان در آغاز کار به شعر و شاعری و رواج غزل ۷- انهدام نسل فضلی سابق ۸- هرج و مرج حاصل از اختلاف بین

امرا و جنگ‌های داخلی.

در فصل چهارم، به سبک عراقی پرداخته شده است. محرک اصلی تغییر و تحولات اجتماعی، حمله‌ی مغولان می‌باشد. مغولان در اوایل قرن هفتم به خراسان حمله کردند و بعد به تدریج به نواحی دیگر ایران رسیدند و به نظام اقتصادی و کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب‌های عمده رساندند. دو مختصه‌ی مهم سبک عراقی، عرفان و غزل است. از شاعران قرن ششم که در سخن آنان مطالب شرعی و عرفانی و به طور کلی اخلاقی و معنوی دیده می‌شود سنایی و خاقانی و نظامی معروفند. سنایی نخستین شاعر بزرگی است که عرفان را به طرز وسیعی وارد شعر کرد از این رو به او لقب «پدر عرفان» داده‌اند.

در فصل پنجم در باب سبک شعر حدواسط سبک عراقی و هندی سخن به میان آورده و شعر قرن دهم را حدواسط سبک عراقی و هندی می‌داند. از شاعران این دوره به باباغانی می‌توان اشاره کرد. مختصات شعر حد واسط را می‌توان از لحاظ زیر بررسی کرد.

لحاظ زبانی: بی‌توجهی به زبان و ورود لغات عامیانه و عدم توجه به درستی جملات و ترکیبات.
از لحاظ فکری: مبتنی بر بیان مطالب جزئی و حالات عاشق و معشوق در ماجراهای عاشقانه.
از لحاظ ادبی: ساده است و چندان از بدیع و بیان استفاده نمی‌کند مگر از صنایع عادی و مستعمل بدیعی و تشبیهات و استعارات تکراری.

فصل ششم کتاب، سبک هندی را مورد بررسی قرار داده است. در این فصل اشاره‌ای به عوامل پیدایش سبک هندی شده است و این سبک از قرن یازدهم تا اواسط قرن دوازدهم به مدت ۱۵۰ سال در ادبیات فارسی رواج داشته و از معروف‌ترین شاعران سبک هندی کلیم کاشانی، صائب تبریزی و بیدل دهلوی را می‌توان نام برد.

محتوای فصل هفتم در مورد شعر دوره‌ی بازگشت است. از شاعران معروف سبک بازگشت‌آئی، صبا، سروش و شبیانی می‌باشند. از عوامل مؤثر در پیدایش نهضت بازگشت، عوامل زیر را می‌توان نام برد: ۱- تاراج کتابخانه‌ی اصفهان ۲- دربار قاجاریه ۳- تضعیف جامعه

مختصات شعر دوره‌ی بازگشت:

- ۱- از نظر زبانی؛ زبان شاعران نخستین نهضت بازگشت خام و ابتدایی ست و این موضوع را می‌رساند که ادبای این دوره با متون قدیم و فصیح و بلیغ زبان فارسی بیگانه بوده‌اند.
- ۲- از نظر فکری؛ سعی در بیان همان افکار مرسوم در عهد غزنوی و سلجوقی در قصیده و افکار دوران حافظ و سعدی در غزل بود و می‌کوشیدند تا حد امکان از مسایل روز استفاده نکنند.
- ۳- از نظر ادبیات؛ مرسوم‌ترین قالب‌های شعری در این دوره قصیده و غزل است. قصیده‌ی بازگشت بر دو نوع است، یکی قصاید سروش و صبا که ساده و صناعات ادبی در آن‌ها کم است و دیگر قصاید امثال قانانی، پر از صناعات ادبی و تلمیحات و به طور کلی مشکل است. فصل هشتم کتاب به موضوع سبک نو، در شعر، پرداخته است.

انقلاب مشروطیت یکی از مهم‌ترین عوامل تغییرات اجتماعی و سیاسی و مخصوصاً فرهنگی در

تاریخ معاصر ایران است و از این رو در ادبیات نیز مهم ترین بارزترین تغییر سبک‌ها در پی داشته که پدید آمدن سبک نو در شعر و نثر می باشد. سه شیوه در شعر نو رایج است: شعر آزاد؛ که وزن عروضی دارد اما جای قافیه‌ها مشخص نیست. شعر سپید؛ هر چند آهنگین است، اما وزن عروضی ندارد و جای قافیه‌ها هم در آن مشخص نیست. شعر موج نو؛ که نه تنها وزن عروضی ندارد، بلکه معمولاً آهنگین هم نیست و قافیه هم ندارد. از میان این سه شیوه، شعر آزاد مقبولیت بیش تری یافت و معروف ترین و معقول ترین اشعار شعر نو به این شیوه است.

کلیات فصل نهم این کتاب اختصاص دارد به نکته‌هایی پیرامون سبک شناسی شعر. در این فصل به سبک دوره و سبک فردی، مطالعه‌ی سبک از دیدگاه انواع ادبی، مراتب چهارگانه‌ی شعر و در نهایت شعر ساده و شعر دشوار، مورد بررسی قرار گرفته است.